

XX.

Petőfi és Liszt.

Petőfi, a legnagyobb magyar lírikus, a világ-irodalomban is a legkimagaslóbb szellemek piedesztálján álló költőgéniusz, a rajongó hazaszeretet fényes ragyogású csillaga, a szabadság lángnyelvű mártirapostola, az emberi és nemzeti jogokra támaszkodó meggyőződés intránzigens képviselője; Petőfi: a *kard* szimbolumában megtestesült szellemi erő. És Liszt, a legnagyobb magyar zeneművész, a világművészet egészen megcsodált pályafutású meteor, a hangok fergetegén s az érzelmek mindennemű skáláján egyaránt uralkodni tudott Orfeusa a XIX. századnak, a felebaráti szeretetnek, a jótékony-ságnak és áldozatkészségnek soha ki nem apadt forrása, a hazához való ragaszkodás zajtalan képviselője, a legkonczilánsabb természet és kedély, mely valaha létezett. Liszt: a *lant* szimbolumában felolvadt békés érzelmek képmása.

Két ilyen ellenkező belsővilágu pólust, két ilyen ellentétes etikai alapon álló szellemi

nagyságot hogy lehet egymás mellé állítani, hogy lehet egy lélekzet alatt e kettőről beszélni? Hallom sokfelől az ellenvetést. De még többet is hallok. Petőfi: a magyar nyelv, észjárás és érzés géniuszának volt korszakot alkotó képviselője s a magyar népdalnak századokra kiható legtisztább forrását fakasztotta fel; míg Liszt nem is beszélt a magyar nyelvet, irodalmi működésének idegen idioma szolgált alapul, a magyar zenét és dalt pedig elkobozta saját nemzetétől s a cigányoknak ajándékozta. Petőfi: a szabadság hajnalhasadásakor kardot kötött oldalára s nemcsak perzselő tüzes szózatával rázta fel tette a magyart, hanem dúló csaták forratagába vetette magát s eltűnt az élők sorából, látatlanul, hogy a magyar történelem gazdagabb legyen egy örökké lelkesítő, fenkölt legendával! Liszt pedig ugyanakkor félretette azt a kardot, melyet a magyar nemzeti színházban dicsőségének delelő pontján kapott emlékeztetésül, hogy ha kell, nemcsak lanttal, de vérrel is szolgálni kell a hazát. Petőfi nem ismert más jelszót, mint *«itt élned és halnod kell»*, azért idegen földet nem is érintett a lába soha s e hazában élt, alkotott, küzdött, szenvedett és nélkülözött; míg Liszt csak száguldó üstökös-ként jelent meg néha a hon egén, külföldön rakta halomra a babérokat s szibaritai kényelemből nézte közönyösen nemzetének élet-haláltusáját.

Az általános, de nem mindig a viszonyok és helyzetek objektív álláspontjáról ítélkező magyarországi közvélemény, rendesen ilyen párhuzamokat szokott vonni, ha e két nagy névvel kapcsolatban találkozunk; e két nagy névvel, mely a művelt nemzetek egéről a leg-ragyogóbb sugarakat veti a magyar horizonra, melyet az egész világ ismer, mely után indult felfedezni Árpád ezeréves földjét s mely után tanulta megismerni azt az ekszpánzív szellemi erőt, mely a magyar génuszban lakozik. Csak természetes tehát, hogy a magyar közvélemény mindig bizonyos sovínisztikus idegességbe esik, ha e két névvel szemben állást kell foglalnia. De megvan ennek a maga ethikai oka, mert az egyikhez, Petőfihez: úgy aránylik a viszonya, mint a kettős csillagoké egymáshoz: akármit állítsanak a tudósok, a szem nem hisz nekik s csak egynek tekinti a kettőt; míg a másikhöz, Liszthez: úgy aránylik, mint az oppozíció-ragyogásban álló égitestek egymáshoz, csak a köztük elterülő távolságot mérlegeteli. De valamint a világegyetem életében nagy különbség van a látszat és a valóság közt, úgy a nemzeti szellemvilágban is a közös átmetsző tángens vonalakat a tárgyilagos igazság mérlegének azon a pontján kell keresni, a hol egy egész élet működésének az eredménye, mint a haza iránt teljesített feladatok s erkölcsi kötelességek tisztán leszűrődött ténye

domborodik ki; mert így, ha a mérlegbe vetett súlyok apreciált értéke különbözik is egymástól, a harmonikus egyensúly a látszólagos nagy ellentéteket is képes kiegyenlíteni.

Megengedem, hogy a magyar nemzet e két szellemi nagyságának a mérlegserpenyője, kvalitatív tekintetben, nem áll egymással kellő egyensúlyban, de gondoljuk meg, hogy a közvéleménytől hangoztatni szokott különbözetet mi okozza? Az, hogy a míg a közérzet az egyik serpenyőbe mindent belevet, a mi annak előnyére szolgál, addig a másikba csak azt dobja bele, a mi — helyesen vagy helytelenül, az nem kérdés — de hátrányosan billenti le. Ez lett aztán forrása annak, hogy a míg a magyar közvélemény Petőfivel szemben, az ő nagy missziója elismerésében, a bálványozásig hatványozza magát nemzedékről nemzedékre: addig a Liszt honfiúi nagy érdemeivel szemben, nemcsak a lefokozó, de számos esetben még az ellenséges, az igazságtalan, mondhatnám, a nagyfoku méltánytalanságnak álláspontjára is helyezkedik. S miért? Talán azért, mert nem tudott magyar szónoklatokat és tősztokat tartani, a miktől korán elzárták őt világművészeti hivatásának elterelő viszonyai? De ha a zongorához ült s magyar rapszodiáival a magyar dalra és zenére terelte a világ figyelmét, vagy ha epochális, magyar szellemű műveit vezényelte, akkor százszor hatásosabban

beszélt mindenkitől érthető nyelven a magyar gényusz érdekében a művelt nemzetek areopágja előtt, mintha idehaza kétes értékű országos dikcziókat tartott volna. Vagy talán azért, mert nem követte Petőfi példáját s a szabadságharczban nem mérte össze a nemzeti színházban neki átnyujtott díszkardot a kozákok dárdájával? Hát igaz, hogy ezt nem tette, mint sokan nem tették akkor, a kiknek pedig ezt jogosabban meg kellett volna tenniök, mint neki s a mit talán Petőfi világraszóló gényuszának sem kellett volna szükségképen megtennie, nehogy ellenséges hordák áldozatául essék, mert azért bizonyára meg nem kövezte volna őt nemzete, a melynek dicsősége, szemefénye ő volt. De azért Liszt talán mégis jobb hazafi volt azoknál, a kik saját véreik ellen fogtak fegyvert, mert épen akkor s a katasztrófa után egy pár évvel még inkább előkészítette magát azokra a nagy emóciókra, a melyek hatása alatt fogamzottak meg lelkében a magyar névre dicsőséget hozó, örökbecsű s világra szóló *«Magyar rapszódiai»* mellett, *«Hungaria»*, *«Hunnok harcza»* s az *«Esztergomi mise»*; mind ennek az időszaknak szüleménye s mind e mellett tanuskodik. Vagy talán azért, mert számos nagy művész hazánkfia példájára, ő is csak magára gondolt a külföldön s egymás élére rakta az aranyrudakat, melyeket a világ az ő lába elé rakott? De e tekintetben

némuljon el minden ellene szitott animozitás, mert számtalan nagy magyar hazafiság messze marad az ő fejedelmi bőkezűségétől, a melylyel a magyar kulturépitkezéseket, a nemzeti czélokát és aspirácziókat, a hazai humanitarius intézeteket s a jótékonyság oltárát elárasztotta. Vagy talán azért, mert lelkesülvén a magyar cigányfaj zenészeti geniálitásáért, a mely a magyar zenét széles e világon udvarképessé tette; egy könyvet merészelt írni, melyet ugyan soha egy magyar rekliminálója sem olvasott, de azért kívülről jött ellenséges, perfid elferdítések nyomán, parittyából szórták ellene a követ, a mely könyvben pedig sem többet, sem kevesebbet nem állított, mint hogy a magyar cigányok tudják legjobban a magyar ember szája íze szerint húzni a magyar nótákat és dalokat? Avagy talán azért, mert művészeti nagy tőkájével csak élte utolsó két évtizedében tért vissza, hogy azt hazájának kamatoztassa? De ő még mindig korábban tért vissza, hogy ezt tegye, mint azok az ünneptelt magyar nagy művészek, a kik még máig sem tértek s talán nem is fognak soha hazatérni!

★

Petőfi és Liszt Ferencz — tudomásom szerint — soha sem találkoztak egymással. Mikor Liszt, világhírnevének aszcenziójában, legelő-

szőr látogatta meg hazáját, — a harminczas évek végén, — előbb a pesti árvízkatasztrófától sujtottak támogatására, bécsi e célra rendezett hangversenyeinek összes jövedelmét, mintegy huszonnégyezer forintot, Pest városa hatóságának rendelkezésére bocsátván: akkor a Petőfi nevét még csak a legszűkebb irodalmi és olvasó körök ismerték; a főváros akkor még oly kevésbé volt magyar szellemű, mint akár Grác vagy Prága s az akkor európai hírnű s tekintélyű pesti városi német színház operája dominálta az összes fővárosi zenészi ténykedéseket, hangversenyeket s egyéb zene-előadásokat; magyar szóval, dalszöveggel vagy műsorral nem lehetett találkozni s még a belépő jegyek is «*Eintrittskarte, Preis: zwey, ein Gulden*» felirással ékeskedtek. Az akkor még csak bőleső éveit élt magyar nemzeti színház fejlődő operája, *Erkel Ferencz*zel az élén, a ki már akkor emberfeletti erővel küzdött a német áramlat ellen, keveset tehetett az idegen szupremácia ellen. Ekkor történt, hogy Liszt volt az első, a ki a fővárosi közéletnek magyarosító aspirációjához erős lökést adott az által, hogy 1839/40-ben hazai közcélokra rendezett hangversenyeinek műsorát s belépő jegyeit kizárólagosan csak magyar nyelven bocsátotta közre, a mely — akkoron éppen oly hazafias, mint merész — ténykedésével egy csapással áttörte azt a kemény burkot, a mely a

főváros művészeti életében a nemzeti aspirációknak az útját állta. Ekkor mutatta be legelőször nyilvánosan az ő hatalmas Rákóczy-induló átíratát is, a mely aztán a magyar fővárosból kelt világkörútjára. Mikor 1846-ban, mesés diadalútjainak tetőpontján, másodszor látogatta meg hazáját, hogy a nemzeti színház, a nemzeti zenede, a Jozefinum-árvaház, a polgári őrsereg nyugdíj-alapja s más emberbaráti célokra ezereket áldozzon újfent művészetével: akkor már Petőfi nevét is szárnyára kapta a hír. Egész új irányu irodalmi falánkszot teremtett maga körül, mely kérlelhetetlenül verte a tüzes vasat, hogy vöröslángu fényében már meglátszottak az 1848/9-iki események véres körvonalai. De Petőfi akkor sem találkozott Liszttel, a kit pedig az egész főváros, az egész ország elhalmozott kitüntetésekkel és ovációkkal.

Az irodalom és művészet világában nem ismertem géniuszt, a ki jobban perhorreszkálta volna az ovációkat, mint Petőfi; a mit a lelkéből kiöntött, azt nem is azért tette, hogy érte cserében dicshymnusokat nyerjen, ovációs deputációkban azért nem is vett részt soha s ilyeneket nem is fogadott. Az önérzet, a saját géniuszának és igaz lelkesedésének öntudatából fakadt fensőbbiség, mondhatnám merev büszkesége, sokkal jobban dominálta a lelkét, sem hogy bármilyen nagysággal is szem-

ben, az ováció sorsfalba állott volna. Természetes tehát, hogy Petőfi, a ki későbbben halhatatlanná tette *Rózsavölgyi Márkot*, a szegény, folyton küzdött magyar zenészt, egyik csodálatos hangulatu költeményével, Vörösmarty *«Hirhedt zenésze a világnak»* kezdetű magasztaló ódáját Liszttel szemben viszhangozni, nem érezte magát sem hivatva, sem talán eléggé hangolva. Az ő különleges belső világa jobban vonzotta őt az olyan szegény magyar zenészhez, mint Rózsavölgyi Márk, a kinek halála után azt írhatta:

Addig hittam, hogy sirjából megjelent,
Megjelent, de csak addig volt idefent,
Míg kezével hajlékára mutatott . . .
Mi van benne? Hegedű és koldusbot . . .
Hegedű és koldusbot!

Petőfinek különben Liszttel szemben való tartózkodására a nevezett évben nagy befolyással volt az a társadalmi és irodalmi kör is, a melylyel akkor Liszt a fővárosban folyton érintkezett, s mely épen akkor éles oppozícióban állott azzal a költészeti iránynyal, s az igazságnak ama öserővel megnyilatkozott szokatlan hangjával, a melyet épen Petőfi képviselt a legelementárisabban. Pedig közvetlen tapasztalásból tudom, hogy habár Petőfi géniusza akkor még nem volt közkincese a világirodalomnak s így Liszt nem lehetett még

akkor attól közvetve sem áthatva: de már akkor is a legnagyobb érdeklődéssel és szellemi vonzalommal viseltetett a magyar költészet fényes meteorja iránt. Hiszen az ő lelkében is — mint a Petőfiében — két őserő működött folyton egymás mellett. Az egyik: mely rombolva építeni s az elavult régi anyagot újjá alakítani s a másik: mely vihar után szeliden mosolygó napsugárra vágyott, mondhatnám: a *démoni* és az *angyali*. E tekintetben, a szóköltészet és a zene terén, soha még olyan egymással koincidens génusz nem is találkozott, mint Petőfi és Liszt, a láthatatlan s csak érezhető szellemi magnetikus vonzóerő megvolt mindkettőben egymás iránt, ha tényleg nem is álltak soha szemben egymással az életben. Petőfi meghalt, eltűnt, égbeszállt, mint Illés próféta a tüzes szekéren, a nélkül, hogy akár csak egy szóval vagy egy sorban is tanúságot tett volna e vonzalomról.

Nem úgy Liszt, a kit Petőfi génusza és mīthoszi tragédiája egész életen át befolyásolt s a ki főleg élte utolsó két évtizedében mindig kereste az alkalmat, hogy az élő és a holt költő közötti szellemi kapcsolatot feltartsa. Ennek a tanujelét adta abban a három zeneművében is, melylyel nemcsak a magyar, de a világzeneirodalmat is megajándékozta: «*Petőfi szelleméhez*» írt zongora-parafrázisával, nagyszabásu magyar férfikarával, Petőfi «*Magyarok istene*»

czimű s «Félre kislelkűek» kezdetű hazafias költeménye megzenésítésével s a «*Holt költő szerelme*» czimű melodráájával, melyet *Jókai Mór* írt a számára s melynek budapesti első bemutatásakor — a hetvenes években — három olyan szellemi nagyság egyesült Petőfi eszményítésére, mint: *Jókai Mór*, a szövegköltő, *Jókainé Laborfalvi Róza*, a költemény szavalója és *Liszt Ferencz* a zeneköltő és kísérő a zongorán.

*

Közel húsz évig álltam Liszttel a legbizalmasabb baráti s hivatalos viszonyban, több éven át ugyanegy házban, csak egy emelet választott el tőle s így a nap minden szakában alkalmam nyílt életrendjét, gondolkodását, érzületét, munkaerejét s lelki emóczióit minden irányban megfigyelni; hosszú téli estéken sokszor csak úgy kettősben cseréltünk eszméket tartózkodás nélkül emberek, események, irodalom, művészet, politika, hazai viszonyok, sőt még vallásbölcészeti tárgyak felett is; de elmondhatom, hogy fenköltebb szellemet s nagyobb szívet az övénél, kevés emberi porhüvely rejtett még magában. A világ sok tekintetben nem ismerte, nem értette, a hazai közvélemény pedig igen sokszor téves szempontból ítélte meg, pedig a magyar nemzeti aspirációk, az ország szellemi és anyagi haladása

s a hazai művészeti és kultúrtörékvések iránt kevés honfiúi szív dobogott olyan melegen, mint az övé, a mit annyi számos kézzelfogható ténykedéssel bizonyított, hogy ha azt mind összegezni akarnók, vastag foliánsokra lenne szükség, nem is reflektálva arra a sok-sok ezer forintot kitevő összegre, mint legékesebben szóló tényre, melyet a honszeretet oltárára letett. Mikor a negyvenes évek végén, világsikereinek a zenitjén, félrevonult az aranyzáró elől, hogy zeneköltészeti ideáljának éljen s ugyanakkor és később is, az impresszáriók egymásra licitálva százezreket ajánlottak fel neki egy amerikai turné-ért s nem volt hatalom, mely bármely áron nyilvánosan a zongora mellé csábíthatta volna: a hatvanas évek derekán a budapesti zenede meghívására nemcsak azonnal eljött hozzánk, hogy *«Magyarországi Szent Erzsébet legendájá»*-t személyesen nálunk mutassa be legelőször, hanem, hogy közel tizenöt évig hiven megtartott fogadását is megszegje s ugyanannyi évi elvonultság után magyar honfitársainak játszszer kivételesen hazai jótékony és kulturális célokra, a miért akkor a világ metropolisai megirigyelték Budapestet. Mikor az ország főpapjának hő óhajta az volt, hogy 1867-ben Szent István koronáját magyar zenehangok mellett tehesse a megkoronázandó király fejére s Lisztet kérte fel egy koronázási magyar mise megírására: akkor írta meg azt

a monumentális művét, a melyet *«Magyar koronázási mise»* czímen ismer a világ s a mely az egyházi zeneirodalomban mindenha fogja hirdetni a nemzeti szellem diadalát. Mikor a hetvenes évek elején Németország, a hatalmas francia császár legyőzésével a milliárdok hazájává vált s a szellemi fensőbbiség dicsfényével is ki akart magasulni minden téren s a győzelmes Vilmos német császár, a legfényesebb ajánlatok mellett kérte fel Lisztet az általa alapított berlini birodalmi zeneakadémiában az igazgatói állás elfoglalására: ismeretes az a megköszönő felelete, melyet a szerencsés hódítónak adott: *«Köszönöm Felség, — mondá, — de már öreg vagyok arra, hogy csekély tehetséggel a nagy Németország igényeit kielégíthetném, de még elég erőt érzek ahhoz, hogy hazám szolgálatára állhassak.»* S azután eljött Budapestre, a zeneakadémia élére állani s abban tizenkét évig, minden tiszteletdíj nélkül művelni s fejleszteni a magyar művésznemzedéket. Jött aztán a szegedi árvíz-katasztrófa, jött a magyar közművelődési s jótekonysági aspirációk egész sorozata s Lisztet tizenkét év lefolyása alatt mindig ott találjuk az elsők között, a ki az ily czélokra még agg korában is felülmulhatlan exekutív művészetével csakis hazájával szemben tett kivételeket. Mikor 1884-ben a m. kir. operaház bevégzett ténynyé vált, annak megnyitási ünnepségére minden

külső impulzus nélkül írta meg az első «*Királyhymnusz*» melyhez a «*Hej Rákóczy, Bercsényi*» régi magyar dalmotívumát használta fel. Nagy port vert fel akkor e merészsége az irányadó körökben. A hiperloyalizmus le is vette a megnyitói ünnepség műsoráról s Lisztnek az operai intendánsi hivatal elutasító átiratával szemben, még nyilvánosan is nyilatkoznia kellett intencziójáról, melyet a látszólagos összeférhetlenség kiengesztelő ethikai példáival okolt meg, épen a műtörténelemből vett okokra támaszkodva.

Hogy milyen erős volt benne a hazafiui érzület és nízus mindannak az érdekében propagandát csinálni, a mi a magyar zenei aspirációk életképességére vonatkozott, még a műipar s a kereskedelmi export terén is: semmi sem bizonyítja jobban, mint az a nagy szeretete, melylyel a legspecziálisabb magyar hangszert, a cimbalmot minden alkalommal kitüntette. Mikor a hetvenes években *Bodenstedt*, a hirneves költő s későbbben a magyar fővárosban megfordult művész-notabilitások, mint *Délibes*, *Wieniawsky*, *Ole Bull*, *Saint Sæns* s mások tiszteletére haltéri lakásán fényes estélyeket rendezett: az ilyen alkalmakkor soha nem volt szabad az akkor már virágzásnak indult pedálczimbalomnak és geniális feltalálója Schunda V. Józsefnek sem hiányoznia. Ilyenkor Liszt maga vette át a Cice-

rone szerepét, hogy a külföldi művésznevezetességekkel hegyről-tővire megismertesse a magyar zenével oly szorosan egybeforrott speciális hangszerünk tulajdonságait, hivatását és jogosultságát, helyet foglalni a nagy zenekarok hangszercsaládjában.

*

Semmi sem volt érthetlenebb a világ előtt, mint az, hogy mikor még Lisztnak csak le kellett volna hajolnia a földre, hogy onnan milliókat emeljen magához: miért nem tette ezt az emberi természetnek és ösztönnek engedve? Hát bizony ezen volt is mit csodálkoznia a realizmust kergető század embereinek, a kik mindig fejet csóválnak, ha azt látják, hogy valaki kerüli a hatalmi befolyást biztosító aranyvölgyeket s inkább vonzódik a puszták Szent János-kenyéréhez. Erre nézve egy ízben így nyilatkozott előttem: «természetesnek találom, hogy az emberek engemet nem értenek, hisz az enyémmel számtalan ellenkező példát látnak a művészet terén s a ki nem a szerint cselekszik, azt különcznek, hatásvadászonak, vagy askétikus rajongónak tartják. De én nem az emberek mindennapi fogalma szerint osztottam be az életemet, mindig magasabb ösztön vezetett tetteimben s irányította gondolkodásomat, mely már e földön közelebb visz az örök tökéletesbülés forrásá-

hoz. Igaz, hogy egy amerikai turné talán gazdagabbá tenne egy pár százezer forinttal, de egyénileg ugyan mi hasznát venném? Akkor is csak úgy élnék, mint most, csak hogy tönkretenném idegzetemet s elvonnám lelkemet ideálvilágától, mely még egyedül képes kielégíteni. Legfőlebb halálom után adnék több dolgot a hagyatéki bíróságnak. Ha jót akarok tenni, azt szerény viszonyaimhoz mérten így is megtehetem.»

A világ Lisztet általában túlbuzgónak s valóságos rajongónak, köznyelven bigottnak tekintette, pedig egyike volt a legmélyebb gondolkodású szellemeknek. A világ összes filozófikus és kozmikus rendszerét ismerte, e téren bámulatos volt az olvasottsága s az ilyen irányú könyveket rendesen oldalmegjegyzésekkel látta el, a miből meg lehetett győződni, hogy nem mindent vett szó szerint a bibliában vagy a szentek élettörténetében. Mélységesen meg tudta egyeztetni a vallási ideált és miszticizmust a kozmikus eszmék összefüggésével. Egyszer azt merészeltem tőle kérdezni: hiszi-e az egyéni öntudatosságra épített lelki halhatatlanságot? «Hiszem, — felelé, — de olyan értelemben, hogy minden új élet öntudata, folytatólagos nyílt kérdést képez, mely mindig közelebb visz az isteni tudás forrásához, de attól épen az örökkévalóság választja el s lássa, szerintem ez az igazi értelemben vett lelki halhatatlan-

lanság.» A vallási és művészeti ideál harmóniáját összeegyeztetni: ime, ebben állt Lisztnek sokféleképen megítélt pietizmusa, rajongása.

Petőfi géniuszának nagy átalakító befolyását a magyar költészetre és zenére, első sorban az ő népdalaiban kell keresni, melyekkel a hamisítatlan magyar népérzést, gondolkodást és kedélyhullámozást senki nálánál hívebben és találóbban nem tudta visszatükrözni. Ama ethikai kapocsnál fogva, mely minden nemzetnél a szóköltészetet a szózenével vagyis a dallal összeköti, a Petőfiéhez hasonló szellemi megihletés sem maradhatott terméketlenül az újabb irányu magyar zenével szemben. Dallam, ritmus és forma tekintetében, az ő igaz szellemű népdalainak első zenészeti viszhangja természetesen a nép lelkéből fakadt. Csodás menetű s hangulatu dalok keletkeztek ismeretlen szerzőktől, hasonlóan az erdők, rétek és mezők virágaihoz, melyeket nem ültet senki, magától teremnek, mint a találó igazságokat kifejező népszerű mondások, a melyek eredetét hiába kutatják az irodalmi búvárok. Ez a viszhang aztán elementáris erővel ragadta magával az egyetemes magyar zenevilágot, ez pedig azt eredményezte, hogy manapság már nincsen Petőfinek olyan népies, lírikus, haza-

fias, vagy tréfás, vagy általában oly hangulat-keltő költeménye, mely a magyar zeneirodalom valamely válfajában meg ne volna zenésítve. Világfolyása óta így termékenyíti meg egyik művészet a másik talaját, ha azt a Petőfiéhez hasonló génusz szellemi ekevasa szántja fel.

Midőn egy ízben Liszt figyelmét e nemzeti ethikai fejlődésre tereltem: egyszersmind bemutattam neki mindama dalokat, melyek a Petőfi magyar zeneirodalmat képezik. A legnagyobb érdekléssel tanulmányozta azokat s veleszületett magyar zenészeti érzékével, bámulatosan megtudta vonni a határt, mely az ismeretlen szerzőjü, igaz magyar zamatu s a nép vérébe átment népdalokat, az ismert nevűekéitől, de még inkább a nem tiszta magyar hangulatu vagy plane az afféle sabloncsinálmányoktól elválasztja. S ettől kezdve még többet forgatta Petőfi költeményeit, melyeket — leginkább Neugebauer fordításában — mindig az íróasztalán lehetett találni. Mélyen érdekelt olvasmánya volt Madách Imre «Ember tragédiája» is és Jókai művei, a ki iránt az élő magyar írók közt rajongással határos kegyelettel viseltetett. De általában ismerte a hazai irodalom összes kitünősegeit s nem egyszer hangsúlyozta a magyar zeneírók előtt azt az erkölcsi kötelességet, mely őket a magyar költészet és irodalomhoz köti. Azért volt feltétlen nagyra-

becsülője és elismerője Erkel Ferencz műzsjának, a ki minden alkotásával szemben, mindig a magyar gényuszzsal lépett szoros szövetségre. Nagy súlyt fektetett mindig a magasabb magyar zenészeti aspirációk előrehajtására s tizenegy évi zeneakadémiai vezérkedése alatt, az annak falain belül vagy kívül s az általa rendezett zeneelőadások, hangversenyek műsoráról nem is volt szabad soha hiányozni a magyar zenetermékeknek. Ime ilyen volt Liszt magyarsága és honfiúi érzelme, melyet pedig a magyar közvélemény nem egyszer vont indokolatlanul, sőt igazságtalanul kétségbe.

Nem volt czélom jelen vázlatos jellemzéssel sem Petőfiről, sem Lisztről kimerítő tanulmányt írni, csak a költészet és a művészet két oly magyar nagyságát volt szándékom méltó és igazságos vonalba helyezni egymás mellett, a kiknek a nevei előtt az egész művelt világ meghajlik s a kiket megirigyel a magyar hazától, melynek szülöttei voltak. Mind a kettő a magyar gényusznak volt világra szóló képviselője; különböző utakon törtek egy czélra, de különböző irányban is mind a kettő, a magyar haza dicsőségére szolgált. Mind a kettőnek az emléke méltó a nemzet hálás kegyeletére s ha a jelen magyar nemzedék még

nem is mér mind a kettőnek egyenlő mértékkel: de eljövend az idő, — mert el kell jönnie — hol az utókor ki fogja egyenlíteni azt a különbözetet, mely most még az egyik harmóniájába oly fájó disszonanciát vegyít. Mert mindig nagyobb és kihatóbb lesz az a nemzet, mely saját valódi nagyságait felismerni s méltányolni tudja, míg ellenben, mindig veszedelmesebb lejtőre jut, ha szívéből kialudni engedi azok iránt a kegyelet és hálás elismerés lángját: kik életükön át dicsőségére szolgáltak.

A magyar nemzet milléniumi ünnepségei után, ezt a lángot éleszteni és fokozni, minden magyar honpolgárnak és honleánynak legyen legnemesebb erkölcsi és hazafiui hivatása.
